

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПІЗНАННЯ СВІТУ ЯК НАУКОВА КАТЕГОРІЯ І ВАЖЛИВА СФЕРА ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У наш час суспільна географія поступово піднімається від вивчення територіальної організації виробництва до вивчення геопросторової організації діяльності людини. Поняття діяльності є набагато ширшим від класичного поняття праці і воно має великий науковий потенціал. Сьогодні кажуть про діяльнісний підхід в суспільній географії. За [5] цей підхід тісно пов'язаний з функціональним аспектом досліджень, який повинен доповнити традиційний генетичний аспект.

Людство загалом займається пізнанням навколишнього світу. Діяльність вченого полягає в науковому пізнанні світу. Якщо цю діяльність розглянути ще конкретніше для фахівця з географії суспільства, то потрібно сказати, що він займається суспільно- географічним пізнанням світу. Отже, йдучи від загального до конкретного, ми приходимо до такої важливої категорії як "*суспільно- географічне пізнання світу*" і її суть буде з'ясована трохи далі, а поки- що визначимося з головними аспектами наукового пізнання.

Існуючий сьогодні досвід показує, що наукове (зокрема суспільно- географічне) пізнання дійсності передбачає її розгляд в аспектах двох головних категорій: мінливості та організованості.

Мінливість – це категорія, що позначає здатність дійсності до різноманітності свого прояву.

Організованість – це категорія, що позначає здатність дійсності перебувати у зв'язках із собою.

Сьогодні науковцям відомі три форми мінливості: простір, час, соціум¹. Мінливість у просторі називають розташуванням, локалізацією, розміщенням і т.д., мінливість у часі - рухом, зміною, трансформацією і т.д., мінливість у соціумі – це диференціація суспільних оцінок, усвідомлення, освоєння, пізнання і т.д.².

Отже, *простір* – це форма розташування дійсності, *час* – форма руху дійсності, *соціум* – форма суспільного відношення до дійсності³. На сьогодні відомі такі дві форми організованості дійсності як *система* та *мережа*.

¹ Ідея надати соціуму статус однієї з форм мінливості (поряд з простором і часом) виникла в автора на основі аналізу демографічних процесів, зокрема соціального руху населення [1,2]. Однак, при поглибленому вивченні виявилось, що раніше, при дослідженні методологічних основ краєзнавства, подібну думку вже висловлювали Я.Жупанський і В.Круль [3], і її далі розвинув М.Костиця [4].

² Прикладами можуть бути суспільна стратифікація, суспільний поділ праці, суспільні шкали оцінювання явищ.

³ Спостерігаються навіть гендерні відмінності стосовно названих форм мінливості. Зокрема, відомо, що для чоловіків характерний переважно просторово-часовий тип мислення, а для жінок – соціумно-часовий.

Система передбачає наявність вертикальної організованості від системи в цілому через підсистеми до окремих елементів. Ця вертикальна організованість має як структурний, так і функціональний характер. У зв'язку з вертикальною ієрархією в системі формується ядро, що виконує специфічні керуючі функції.

Мережа передбачає наявність горизонтальної (неієрархічної) організованості. Вона проявляється через горизонтальні зв'язки між елементами. Елементи мережі можуть характеризуватися функціональною різноманітністю і тому в ній можлива горизонтальна самоорганізація, виникнення кластерних утворень.

У реальних об'єктах дійсності системність та мережевість як правило поєднуються між собою, утворюючи нерозривний комплекс зв'язків¹.

Названі форми організованості дійсності можуть поєднуватися з формами її мінливості. Тому організованість у просторі може описуватися просторовою системою (хоросистемою), або просторовою мережею (хоромережею) організованість у часі - часовою системою (хроносистемою), або часовою мережею (хоромережею), організованість у соціумі описується суспільною системою (соціосистемою) або суспільною мережею (соціомережею).

Кожна наукова дисципліна чи галузь науки вивчає певний фрагмент мінливої дійсності у певному аспекті її організованості. В цьому контексті фрагмент такої дійсності є *об'єктом дослідження*, а аспект її організованості – *предметом дослідження*. Для географії суспільства поняття "мінливості" конкретизується до "геопросторової мінливості", а поняття "організованості" – до "геопросторової організованості".

Геопросторова мінливість – це категорія суспільно- географічного пізнання світу, яка позначає сукупність геопросторово різноманітних проявів суспільно-географічних об'єктів.

Геопросторова організованість – це категорія суспільно-географічного пізнання світу, яка позначає сукупність геопросторових зв'язків між суспільно-географічними об'єктами.

Отже, *суспільно-географічне пізнання дійсності* полягає у вивченні геопросторової організованості геопросторово мінливого суспільного світу. Оскільки постановка питання про соціумну мінливість є відносно новою, доцільно детальніше зупинитись на цьому питанні хоча би в аспекті близькому до демографії [1].

У наш час зростає інтерес до особистості, тому потрібно, щоб у центрі уваги дослідника була сучасна людина. Суспільство не є однорідним, воно багатьма способами поділяється на соціальні групи, які мають різний статус, різний соціальний потенціал і дуже різне відношення до інформаційних ресурсів та інформаційних технологій. Ці групи не є стабільними, вони перебувають у безперервному русі а також характеризуються суспільно-зумовленою територіальною

1 Це означає, що при дослідженні реального об'єкта потрібно розбиратися, які зв'язки в ньому мають системний характер, а які мережевий.

організацією в країні. Головною життєвою метою людини є підвищення свого соціального статусу (потенціалу), тобто перехід з одної соціальної групи в іншу, яка є за певним критерієм вищою. В наш час для цього

використовуються багаті технологічні можливості інформаційного суспільства.

Демографічна наука виділяє три види руху населення: *природний, механічний і соціальний*. Перші два з них міцно закріпилися серед основних напрямків суспільно-географічних досліджень населення. Доводиться лише жалкувати, що суспільна географія переважно обходить боком соціальний вид руху.

Оскільки соціальний рух полягає у переході людей з одної соціальної групи в іншу, то різні соціальні групи можуть характеризуватися різним *суспільним потенціалом особи*. Тому соціальний рух – це рух, часто пов'язаний із зміною (підвищенням) потенціалу людини. Таке підвищення потенціалу не дається задарма. Для переходу з нижчої соціальної групи у вищу людина повинна виконати певну *соціальну роботу*. При цьому людина збільшує свою соціальну енергію, тобто потенціал. Для окремої особи перехід у вищу соціальну групу є метою і смыслом життя.

Назвемо перелік (далеко не повний) основних груп населення, між якими відбувається соціальний рух:

урботоруральні групи: сільське населення, міське населення;

групи, залежно від місця в ієрархії системи розселення: населення підпорядкованих сіл та хуторів, населення сіл із сільрадами, населення селищ міського типу, населення міст районного підпорядкування, населення районних центрів, населення міст обласного підпорядкування, населення обласних центрів та міст загальнодержавного підпорядкування, населення столиці;

основні вікові групи: особи молодші працездатного віку, особи працездатного віку, особи старші працездатного віку;

основні економічні групи: економічно неактивне населення, економічно активне населення;

основні освітні групи: особи без середньої освіти, особи з незакінченою середньою освітою, особи з середньою освітою, особи з середньою спеціальною освітою, особи з вищою освітою, особи вищої кваліфікації;

групи за відношенням до сім'ї: особи що не перебували у шлюбі, розлучені та вдови, особи що перебувають у шлюбі;

сімейні групи: сім'ї без дітей, сім'ї з одною дитиною, сім'ї з двома дітьми, і т.д;

групи за станом здоров'я: хворі (непрацездатні), здорові (працездатні);

групи за рівнем багатства: бідні, середній клас, багаті. На підставі сказаного вище можна зробити такі висновки: «суспільно-географічне пізнання світу» є однією з центральних категорій суспільної географії; у географії суспільства поняття діяльності приходить на зміну традиційному поняттю праці; традиційний просторово-часовий аспект дослідження доцільно доповнити просторово-соціумним; соціумний аспект суспільно-географічних досліджень заслуговує на розвиток і ширше застосування; у наш час поряд із системною формою організації доцільно приділити більше уваги мережевій формі організації; потребує ширшого дослідження соціальний вид руху населення.

Список літератури:

1. Грицевич В.С. Географія людини (наногеографія) як новий погляд на суспільну географію в постіндустріальну епоху // Матер. міжнар. наук.-практ. конф. „Регіон-2006: Стратегія оптимального розвитку». – Харків: Вид. центр ХНУ, 2006. С.68-71.
2. Грицевич В.С. Аналітичне картографування соціального руху населення // Національне картографування: стан, проблеми та перспективи розвитку. Збірник наукових праць. –К.: ДНВП "Картографія", 2008. –Вип. 3. -С.133- 134.
3. Жупанський Я., Круль В. Про об'єкт і предмет вивчення національного краєзнавства // Краєзнавство. 1994, №1-2. –С.3-6.
4. Костиця М.Ю. Географічне краєзнавство України: теоретико-методологічні засади, історія, практика. Автореферат. дис... д-ра географ. наук: 11.00.13 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. –К. 2007. -32с.
5. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії. Підручник. –Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003.